

ИСТИНСКИ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ		
№	Датум	
№ 284	28-03	3

Становище
на доц. д-р Росица Стефанова Градева,
Институт за балканистика с Център по тракология при БАН
за дисертацията за присъждане на образователната и научна степен „доктор” на
Стефан Христов Димитров,
редовен докторант към Института за исторически изследвания, БАН, на тема:
„Население и селища в Сакар планина и прилежащия ѝ район през XV-
XVI век”

Темата на дисертационния труд на докторант Стефан Димитров е оригинална и научно значима, тъй като фокусира вниманието върху проблематика, която по стечение на обстоятелства от разнообразен характер, е останала слабо разработена в международната наука. Районът на Сакар планина, включен в каза Едирне/ Одрин, е интересен за науката по много причини. На първо място негов център е може би най-значимият османски град на Балканите. След превземането на Константинопол втората османска столица отчасти губи значението си на средище на османската държава, но продължава да се развива като важен център на османската държавност в региона и като една от „витрините” на османската култура. През XIV и началото на XV в., точно Одрин е естествен център на формиране на самата османска държава и нейните институции. Едновременно с това разположението му на важни пътни артерии, многолюдното му население и значителната концентрация на османски елит допринасят за превръщането на Одрин в икономически и търговски център, който привлича стоки и търговци от близо и далеч. На второ място, простиращ се днес в границите на три държави, районът има религиозно и етнически смесено население, което предполага и интересни модели на съжителство – в големия град и в селските райони. Природните характеристики на Одринско, наличието на плодородни земи и три пълноводни реки, благоприятен климат и терен, го правят привлекателно за заселване и за развитие на земеделие място, интересно и за създаване на вакъфски фондации.

Дисертацията на Стефан Димитров проследява връзката „хора-пространство” в региона на Сакар планина през първите столетия след завоюването, период през който регионът бавно се съвзема от разрушението и разорението на граждански войни във Византия, военни конфликти между България и Византия и османското завоюване, с фокус върху XV и XVI в., считани с основание за векове на възход на османската държава. Тя се базира на пет данъчни регистъра, *муфассал* регистри от 1485/86 (TTD 20), от 1519 г. (TTD 77) и от 1570/71 г. (TTD 494 и TTD 498), и *иджмал дефтер* от 1530/31 г. (TTD 370), които съдържат богата информация за администрацията и населението, за града и селото в Одринско. Данните от тях са допълнени и обогатени със сведения от разнообразни публикувани *джизие* регистри, законодателни паметници, преписи от съдебни протоколи от равински съдилища, публикации на извадки от *мюхимме* регистри, османски наративни източници (хроника и пътеписи), както и от френска, английска, немска и австрийска пътешественическа литература, която дава погледа на чужденеца към

протичащите в района процеси. В своята съвкупност тези извори поставят дисертацията на солидна и обективна основа. Веднага искам да подчертая, че цялата работа на Стефан Димитров показва висока степен на овладяване на османския език и палеография, и квалификация за четене, осмисляне и критична оценка на възможностите на османските извори.

Дисертационният труд е структуриран в увод, три глави с по пет до седем параграфа и заключение, двадесет приложения, които във формата на карти, таблици и графики представят в подробен вид основните извори на дисертацията, терминологичен и географски речници, библиография, общо 733 с.

В увода е обоснована важноста на темата в общото развитие на Балканите през XV-XVI в., защитен е изборът на период от историята на региона, върху който е съсредоточено изследването; направен е преглед на изследванията, в които са засегнати проблеми от тематичния кръг, обект на проучване за Стефан Димитров. Подробно са представени характеристиките на петте основни за дисертационния труд извора, поставени да основните цели и задачи на проучването. Избраният от докторанта проблемно-хронологичен подход съответства на спецификата на дисертационната тема и изворовата база.

Глава Първа е по-скоро уводна и представя развитието на района в контекста на българо-византийските отношения преди османското нашествие. Специално внимание е отделено на все още спорната дата на падане на центъра на района, крепостта Адрианопол (авторът приема 1369 г.), както и на отражението на Черноменската битка върху последващото развитие на Одринско. Основното научно изложение, артикулирано във Втора и Трета глава, проследява развитието на Одрин и на селския му хинтерланд през последващите завоеванията два века. Втора глава представя няколко разреза на столичния град, „град на газииите”, град, който държи ключовете към Румелийската земя, предпочитан от не един султан през посочения период. Подробно са изследвани тенденциите в демографското развитие на трите основни религиозни общности в града – мюсюлмани, християни (основно гърци и българи), евреи, причините за спецификите в движението на всяка от тях. Османската документация позволява да се очертае териториалното разположение на различните етнорелигиозни групи и на техните религиозни средища в града, както и професионалната структура на градското население – занаяти, търговия, земеделие и животновъдство, спецификите на професионалната заетост на отделните общности. Документалните сведения са богато илюстрирани с данни от пътешественическата литература, които им придават плът и кръв. Изключително интересни са наблюденията на Ст. Димитров за ролята на ислямизационния процес в промените на съотношението между мюсюлмани и християни, като според регистъра от 1570/71 г. първо поколение обръщеници към исляма представляват 99.1% от прираста на мюсюлманската общност на града. Авторът проследява и, доколкото това разрешава документацията, проблема за интеграцията на новоприелите исляма в корпорацията на *аскерите*, сред мюсюлманските учители и служителите на шериятския съд. Отново с помощта на османските извори са очертани границите на Одринска каза и техните промени

през изследвания период, както и тези на вътрешните ѝ деления – нахиите Юскюдар, Къзъл агач, Фигле, Правади, Ада и Чоке. Докато казата претърпява сравнително малко промени през XV-XVI в., нахиите са сравнително по-динамичен параметър в административната система - някои показват стабилен континюитет от византийско време, други са новосъздадени от османците; някои остават стабилни през целия изследван период, други изчезват. Определен принос на автора според мен е и предложената от него интерпретация на термина *нефс* – като обозначаващо центъра на нахията/казата, а не толкова за селище от градски тип, както беше прието досега. В главата е подробно изследвано населението на селския хинтерланд на казата, съотношението мюсюлмани-християни, предпочитаните за заселване от двете общности части от казата като терен, тип селища, причините за нарастване на броя на мюсюлманите, редовно подхранвани през XV-XVI в. от заселването на различни групи – юруци, татари, *мюселеми*, роби и освободени роби. Специално внимание е отредено на степента на овладяност на пространството в района на Сакар планина – документалният материал потвърждава предпочитанията на населението към низините, равнините и земите по протежение на трите реки, но разкрива и процес на постепенно овладяване и на предпланинските и планинските части. И накрая, трябва да отбележим и изследването на съотношението на вакъфски и мирийски земи през XV-XVI в. на територията на казата, както и разпределението на християнското и мюсюлманското население в отделните типове земевладение. Към 1570 г. вакъфските селища представляват вече 50% от регистрираните в казата (при едва 14% в края на XV в.), те изглеждат са и предпочитани от християнското население. През целия период над 70 % от него живее точно в тези села. Наличният документален материал позволява изследването на градския и селския живот в Одринско да продължи и се задълбочи, особено ако бъдат привлечени и други типове османски извори, най-вече съхранявани в архивохранилища в Р Турция. Това обаче е препоръка с оглед подготовка на дисертацията за издаване.

В заключение ще посоча, че дисертацията *Население и селища в Сакар планина и прилежащия ѝ район през XV-XVI в.* има безспорен приносен характер и обогатява българската и международната историография с ново научно познание. Авторът е изпълнил поставените научни цели и задачи, съжденията са ясни и точни, изследователският подход, научният анализ и изводите - обосновани, езикът - научен и прецизен. Дисертационният труд и другите публикации на докторанта (отпечатани три, две под печат, като две са в рамките на международни форуми) свидетелстват, че той притежава задълбочени познания в своята специалност и способност за самостоятелни научни изяви. Авторефератът синтезирано и точно пресъздава съдържанието, главните идеи и основните изводи на дисертацията.

Всичко това ми дава основание да гласувам с ДА и да предложа на Научното жури да гласуват също в полза на присъждане на научната и образователна степен „доктор“ на Стефан Христов Димитров.

26 март 2013 г.
Гр. София

Доц. д-р Росица Градева